

LA PRIMERA IMATGE GLOBAL DE BARCELONA (1535)*

Albert Garcia Espuche

Fins ara, la molt coneguda vista de la ciutat presa des de Montjuïc i apareguda en el cèlebre atlas de ciutats *Civitates Orbis Terrarum*, publicat per Georg Braun i Frans Hogenberg per primera vegada el 1572, havia estat atribuïda a Georg Hoefnagel i no s'havia discutit quin moment de la ciutat apareixia en el gravat: s'ha dit sempre que la Barcelona retratada era la de cap a 1565. Una vista, per tant, que venia al darrere de les no menys conegudes realitzades per Anton van den Wyngaerde el 1563; i una ciutat que era la d'alguns anys després de la dibuixada per aquest autor.⁽¹⁾

Podem mostrar ara, en canvi, que la vista atribuïda a Hoefnagel copsa la ciutat d'una data anterior a la presentada per Wyngaerde i és, per tant, la primera imatge global coneguda de Barcelona.

Hem de dir primer que Hoefnagel, el suposat autor de l'obra, no la signa. De fet, aquest és un cas repetit sovint al *Civitates...*: moltes obres hi apareixen sense signar perquè són dibuixos anteriors que han estat reaprofitats, quelcom ben lògic en una obra monumental en la qual es procurava estalviar esforços i recursos.

Però el camí més sòlid per abordar la qüestió de la datació de la Barcelona representada s'inicia amb una aproximació d'història de la ciutat. En efecte, a la vista publicada a l'atlas de Hogenberg-Braun no apareixen ni

el baluard de les Drassanes ni l'Estudi General del capdamunt de la Rambla. El primer, i tota la resta de la muralla de mar, estava ja acabat quan Wyngaerde va fer els seus dibuixos el 1563; i l'Estudi General s'inaugurava el 1537.⁽²⁾ La ciutat que apareix en el *Civitates...*, per tant, és molt distant en el temps de la de Wyngaerde i pròxima a la data de 1537; extrem que confirmen les galeres de la imatge: no són les que navegaven cap a 1570 sinó les que ho feien cap a 1530.

Altres consideracions tendeixen, en una primera aproximació, a situar la data de la vista de la ciutat exactament el 1535. L'arc de Sant Martí de la dreta de la composició està situat molt volgudament per sobre de la formació de galeres que abandona la ciutat de Barcelona: és un arc clarament celebratiu i simbòlic, a la manera dels arcs de triomf de les 'entrades reials'.⁽³⁾ El 1535 és l'any de la sortida des de Barcelona i cap a Tunis de l'expedició organitzada per l'emperador Carles V en contra de Barbaroja i el poder turc. Aquest fet històric és el que explicaria, en una primera hipòtesi, la presència d'un arc de Sant Martí símbol de la pau, que solemnitaria la partida de l'emperador cap a Tunis (via Badalona, punt de reagrupament dels vaixells abans de dirigir-se a l'Àfrica).

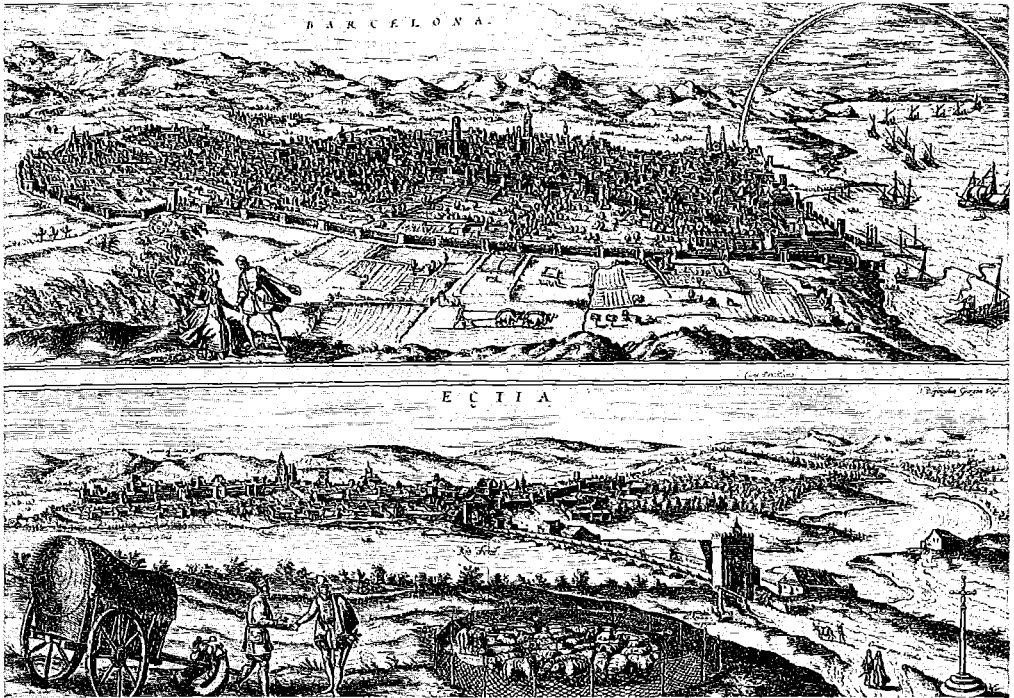
No deixa de ser significatiu, per abundar en aquesta línia de la interpretació, que l'arc aparegui deliberadament i grollera-

* Aquesta nota és una mostra dels treballs preparatoris de l'exposició "Retrat de Barcelona", organitzada pel Centre de Cultura Contemporània i l'Institut Municipal d'Història.

(1) Això és el que es defensava a l'*Atlas de Barcelona* (GALERA, Montserrat; ROCA, Francesc; TARRAGÓ, Salvador: Publicacions del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, segona edició, 1982); i en dates més recents a l'exposició "Barcelona, ciutat olímpica de 1992", vista a través de la seva història. Exposició de plànols i vistes de 1572 a 1850, Sala d'Art Artur Ramon, 1992, amb text de Montserrat Galera.

(2) El 18 d'octubre de 1536 es col·locà la primera pedra de l'Estudi General.

(3) L'arc de Sant Martí simbolitza la pau i apareix en determinats actes solemnes que emfasitzen el poder de la monarquia. Vegeu PÉREZ SAMPER, M. de los Angeles: "Fiestas reales en la Cataluña de Carlos III", *Actes del Segon Congrés d'Història Moderna de Catalunya, Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 8-II-1988; i el gravat que representa les solemnitats relacionades amb la vinguda de Carles III a Barcelona el 1759, al·ludit a l'anterior article i conservat al Museu d'Història de la Ciutat.



Vista de Barcelona publicada al *Civitates Orbis Terrarum* de Georg Braun i Frans Hogenberg, a partir de 1572 (Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona, inv. 11.149/1)

ment esborrat en algun reaprofitament posterior de l'obra: en aquestes noves presentacions, no hi podia ser inclòs un fenomen atmosfèric que se sabia que no era accidental en la imatge, sinó plenament carregat d'un significat històric lligat a una data precisa i anterior.⁽⁴⁾

Anant més enllà, cal recordar que l'expedició a Tunis va generar, de fet, un conjunt de dibuixos realitzats per l'artista flamenc Jan Cornelisz Vermeyen (aproximadament 1500-1559), conjunt que va permetre crear més tard una esplèndida sèrie de tretze tapissos. Barcelona apareix dibuixada dues vegades en aquesta sèrie, en vistes aèries imaginàries realitzades des del costat del Besòs, és a dir, des d'un punt de vista enlairat 'impossible'.⁽⁵⁾

Resulta plenament lògic pensar que Vermeyen va fer dibuixos des de Montjuïc, que és el punt 'natural' i obligat per estudiar la topografia de la ciutat, i que a partir d'aquesta anàlisi va realitzar altres vistes. El dibuix del *Civitates...*, així, recollia el treball bàsic, aquell topogràficament més acurat dins la sèrie de Tunis realitzada per Vermeyen a Barcelona.

Així les coses, és l'excel·lent estudi de Hendrik J. Horn sobre Vermeyen el que confirma la hipòtesi de data exacta (1535) per a la vista apareguda en el *Civitates...*⁽⁶⁾ D'una banda, Horn estudia les característiques dels treballs de Vermeyen i, d'una altra, mostra la utilització per part de Frans Hogenberg d'altres dibuixos d'aquest artista. L'autor conclou, amb pràcticament tota seguretat, que el gravat de Barcelona del *Civitates...* es basa en una obra de Vermeyen de 1535:

(4) Vegeu la vista publicada a *Hispania et Lusitanae Itinerarium*, Amsterdam: 1656, conservada a la *Bibliothèque Nationale de Paris*.

(5) Vegeu el catàleg de l'exposició *Tapices y Armaduras del Renacimiento. Joyas de las colecciones reales*, Lunewerg, 1992.

(6) HORN, Hendrik J.: *Jan Cornelisz Vermeyen. Painter of Charles V and his conquest of Tunis*. Davaco Publishers: 1989.

"The view is almost certainly after a lost prototype by Vermeyen".

L'estudi de la ciutat que apareix a la vista, realitzat més amunt, encaixa perfectament amb la suposició de Horn: història de l'art i història urbana es reforcen en la comprovació de la hipòtesi.

Hem d'afegir, a més, que els documents lligats a la producció dels tapissos parlen sempre d'una sèrie de tretze obres, mentre que se'n coneixen només dotze. Resulta ben lògic pensar que després de les dues primeres imatges de la sèrie, és a dir, després del mapa general del territori en què es desenvolupa l'acció, i després de la revista de tropes amb Barcelona al fons, seguia, com a tercera escena, que no ha arribat fins a nosaltres, la sortida dels vaixells cap a Tunis, vistos des de Montjuïc i amb la ciutat com a coprotagonista.

Les dues primeres vistes de Barcelona de la sèrie de la conquesta de Tunis són prou interessants, i en especial la segona que mostra amb un cert detall la Ribera i el barri de Sant Pere. Però la precisió de la realitzada des de Montjuïc és superior: com ha quedat dit, es tractava del punt de vista 'natural' i això havia de facilitar l'anàlisi topogràfica.

La imatge de la ciutat es presenta centrada en l'església del Pi, i el Raval és l'inevitable protagonista. En aquesta àrea urbana apareix, a la Rambla, dibuixat amb un considerable grau de detall, el notable palau de l'arquebisbe de Tarragona, on el 1525 va romandre empresonat Francesc I, rei de França, adversari de Carles V i aliat dels turcs i de Barbarroja.⁽⁷⁾ En el darrer terme s'aprecia la Llotja, amb dues cobertes a dues aigües, tal com l'artista l'havia dibuixat també a la segona vista de la sèrie, i s'insinuen les primeres obres del baluard de migdia baixant cap al mar.

Aquesta ciutat del 1535, anterior a la que realitzarà les defenses del costat de mar i la monumentalització de la façana marítima, rep amb l'organització de l'expedició a

(7) No se sap gran cosa d'aquest palau, però l'hem pogut situar amb absoluta precisió al plànol de la ciutat a partir de l'anàlisi espacial del fogatge de 1516 (hi figura el secretari de l'arquebisbe).

Tunis un impuls que queda subratllat per un protagonisme innegable dins la propaganda muntada per Carles V.

Si la campanya de Tunis va obtenir un resultat militar relativament poc important, considerat en el termini mitjà, la campanya de propaganda organitzada per l'emperador va constituir, en canvi, un èxit innegable. Carles V va procurar de preparar-la des d'abans de la sortida de l'expedició, fent venir literats, poetes i pintors capaços de plasmar l'èxit del fet gloriós en què, indefectiblement, s'havia de convertir la seva gran 'croada'. La realització posterior de la sèrie de tapissos i de les pintures de l'Alhambra amb el tema de la conquesta de Tunis, culminen aquella voluntat propagandística.⁽⁸⁾

En aquest context, la campanya contra Barbarroja situa Barcelona en el centre del món occidental que s'oposa al perill turc i berber. A la primera imatge de la sèrie, Barcelona ocupa clarament el centre geomètric, i en conseqüència el centre militar i polític, d'una composició en la qual apareixen el Mediterrani occidental i la península Ibèrica.

L'aprofitament d'un dibuix d'una sèrie tan coneguda per part de Hogenberg-Braun no resulta gens estrany. I aquest aprofitament situarà la imatge de Barcelona en el món editorial europeu. La gran quantitat de versions posteriors de la vista apareguda en el *Civitates...* mostra la importància de 'ser-hi o no ser-hi' en aquest atlas. En matèria d'imatge, Barcelona haurà passat del no res a la difusió europea.

Sabem, ara, que la primera vista coneguda de Barcelona (amb les altres dues de la campanya de Tunis) és obra d'un artista que Horn defineix com un dels grans pintors del segle XVI. Així, si hem de lamentar l'absència d'imatges globals barcelonines anteriors al 1500, hem de subratllar, en canvi, com un fet d'innegable interès que la primera imatge de la ciutat hagi estat creada per un artista de la categoria de Jan Cornelisz Vermeyen.

(8) Vegeu HORN: *op. cit.*

